

HEMŞİRELİKTE ATILGANLIK

Şengül YAMAN EFE*

Kabul Tarihi: 14.02.2006

ÖZET

İletişim becerileri, insan ile ilgilenen mesleklerde başarı için en önemli öğelerden biridir. Hemşirelik de kişilerarası ilişkilerin yoğun olarak yaşandığı bu meslekler arasındadır. Birçok hemşire kendi gereksinimlerini ifade etmekte suçluluk duymakta ve kendi gereksinimlerini başkalarının önüne koymayı bencillik olarak nitelendirmektedir. Her zaman başkalarının isteklerini yerine getirme ve kendi kararlarını verememe hemşirelerin benlik saygısını azaltmaktadır. Bireylerin kendine güveninde, dolayısıyla benlik saygısında azalma, stresle baş etmede yetersizlik ve bunun yarattığı motivasyonsuzluk ve olumsuz duygular, yorgunluk, uyku bozukluğu, gastrointestinal sistem sorunları, sigara-alkol kullanımında artma gibi sorunlara yol açmaktadır.

Atılgan davranış, insanın kendisini ifade etmesini sağlar ve kendisini geliştirmesi için cesaretlendirir. Atılganlık teknikleri profesyonel üretkenliği ve sosyal doyumunu kolaylaştırır. Atılganlık doğuştan varolan bir özellik değil, sonradan kazanılan bir davranış biçimidir. Herhangi bir beceri gibi atılganlık da öğrenilebilir ve tekrarlarla günlük kullanıma aktarılabilir bir beceridir.

Yapılan çalışmalar hemşirelerin genellikle pasif davranış özellikleri gösterdiklerini, ancak uygulanan "Atılganlık Eğitimleri" ile hemşirelerin atılgan davranış özellikleri kazanabileceklerini göstermektedir. Atılganlık becerilerinin kullanımı, hemşirelerin performanslarının gelişmesine, kendilerini tanımasına, motivasyonlarının artmasına ve hasta bakımının kalitesine katkı sağlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Atılganlık, hemşirelik

ABSTRACT

Assertiveness in Nursing

Communication abilities are most necessary things of success in human interested jobs. Nursing is also a job that interpersonal relationships are being lived intensively. Many nurses feel guilty when they tell their necessities and if they receive their necessities first they admit this as a selfish. Always performing the others wishes and can't make own decisions, decreases nurses self-esteems. In self-confidence of individuals, also decreasing in self-esteem forming problems as; not to cope with stress and motivation deficiency and negative feelings created by this, weariness, sleeping problems, gastrointestinal problems, increasing of using cigarette-alcohol.

Assertive behavior provides to person explaining oneself and it gives courage for growing up. Assertiveness techniques make easy professional productivity and social satisfaction. Assertiveness is not a peculiarity from birth but it is also a behavior disorder learning then. Assertiveness is also can be learn as every talent and it can be translate to daily using by repeats.

Studies show that; nurses generally show passive behaviors, but with given "Assertiveness Trainings" they can get assertive behaviors. Using assertiveness talents assists; developing of nurses performances, recognize themselves, increasing motivations of them and increasing in patient care quality

Keywords: Assertiveness, nursing

*Gazi Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu (Öğr. Gör.)

GİRİŞ

Girişkenlik karşındaki kişinin hakkını gözardı etmeden kendi hakkını savunma, kendi duygu ve düşüncelerini ifade etme becerisidir (Alberti and Emmons 1998). Bazı insanlar aşırı derecede çekingen olurken, bazıları da fazlaca saldırgan olabilmektedirler. Çekingenlik ve saldırganlık özelliklerinin arasında ise sağlıklı iletişimi anlatan atılgan iletişim özelliği yer almaktadır.

Küçük ve geleneksel toplumlarda, toplumsal kontrolün fazla olması ve bireycilik yarışmacılık yerine itaat ve boyun eğmeyi teşvik eder (Deniz 1997). Özellikle erkek egemen toplumlarda kadınların boyun eğici olması ve çevresindekilere kendini adamasının beklenilmesi atılganlıklarını engelleyebilir (Üstün 1995).

Kişilerarası ilişkilerde insanların pasif, saldırgan, manipulatif ve atılgan olmak üzere dört değişik davranış özelliği gösterdikleri belirtilmektedir (Özcan 1996).

Pasif Davranış

Bireyin düşüncelerini, duygularını ve isteklerini kendisine saklaması belirgin özelliğidir. Pasif bireyler çoğunlukla susmayı tercih ederler ya da 'ben önemli değilim', 'bana aldırma', 'duygularım önemli değil' gibi mesajlar içeren anlatımlar kullanırlar. Başkalarının istekleri, inançları ve duygularının daha önemli olduğuna inanırlar. Özgüvenlerinin az olması nedeniyle kendi isteklerine özen göstermez, başkalarının onlar adına karar vermesine izin verirler. Kötü izlenim bırakma ya da bilgisiz görünme korkusu nedeniyle kendilerini ifade edemezler (Phelps and Austin 1997).

Saldırgan Davranış

Saldırgan davranışlarla kendilerini ifade eden bireyler, duygularını dile getirmelerine ve kendilerine değer vermelerine karşın, başkalarının haklarını yadsıyarak ve onların yerine karar vererek diğer

insanlara zarar verirler. Saldırgan kişi karşısındaki kişilerden bir şey sormak yerine isteyen kişidir. Savunucu iletişim özellikleri ve emredici tutumlar da saldırgan davranışları olan bireylerde görülebilir. Onlara göre yaşam bir rekabettir ve yaşamak her zaman bir diğer insana karşı kazanmaya bağlıdır. Bu davranışın altında 'sen önemli değilsin, ben senden daha önemliyim ve her şeye rağmen ben kazanmalıyım', 'bu benim hakkım' şeklinde mesajlar vardır (Rugancı 2001).

Manipulatif Davranış

Manipulatif davranış, başkalarının haklarına saygı duyar gibi görünüp gerçekte saygı göstermemedir. Diğer kişilerin kendini suçlu hissetmesini sağlamak ya da reddedici mesaj vermektense unutturmayı ve unutmayı seçen davranışlar gösterirler. Kişisel görüşlerini açıklamaktan çok başkalarının fikirlerinin arkasına saklanmayı tercih ederler. Kendi gereksinimlerini karşılamak için başka insanların enerjilerini, zamanlarını, yeteneklerini kullanır, amaçlarına ulaşmak için hileye, baştan çıkarma yöntemlerine başvururlar. Duruma ve kişiye göre değışkendirler. Öfkelenedikleri zaman çeşitli hilelerle intikam almaya çalışırlar. Bunu öyle dolaylı yollardan yaparlar ki, öfkesini yönelttiği kimse onun kendisine öfkelenmiş olduğunu anlayamaz (Phelps and Austin 1997).

Atılgan (Girişken, Assertive) Davranış

Atılganlık, bireyin olumlu ve olumsuz duygu, düşünce ve arzularını başkalarının haklarını gözardı etmeksizin ve bu konuda kaygı ve suçluluk duymaksızın ifade edebilmesidir (Uğur 1996). Atılganlık; başkalarını küçük görmeden, onların haklarını yadsımadan, kişinin kendi haklarını koruyabilme yolu olarak geliştirilen bir çeşit kişiler arası ilişkiler biçimidir (Alberti and Emmons 1998, Freeman and Adams 1999). Atılganlık;

kendini uygun ifade edebilmektir (Yeşilyaprak ve Kısaç 1996). Sosyal anlamda atılganlık; başkalarıyla kim olduğumuz, nasıl yaşadığımız, ne yaptığımız ve ne istediğimiz hakkında iletişim kurabilme ve kendimiz hakkında konuşurken kendimizi rahat hissetmemizi sağlama yeterliliğidir (Sever 1999). 1973’de Lazarus atılgan davranışın 4 ögesini tanımlamıştır. Bunlar: Hayır diyebilme, istekte bulunabilme, olumlu ve olumsuz duygularını ifade edebilme ve iletişimi başlatabilme, sürdürebilme ve sonlandırabilmedir (Üstün 1995). Atılgan kişi (Benton 1999);

-Ne demek istediğini direkt cümlelerle ifade eder,

-Önem verir izlenimi yaratan dikkatli bir dinleyicidir,

-Diğer insanların gözlerine bakabilir, uygun jestlerle doğal sözler ifadeler ve ‘yetişkin’ bir ses tonuyla uygun yüz ifadesi kullanır,

-Özgüveni vardır, başkalarının davranışları ile kendisini tehdit etmelerine ve korkutmalarına izin vermez,

-Başkalarını küçümsemez, etki altına almaya çalışmaz ve tehdit etmez,

-Bir şeyin yanlış olduğundan şüphelendiğinde soru sorar ve açıklama ister,

-Başkalarının kendisini kullanmasına izin vermez,

-Stresörlerle etkili başedebilir, anksiyete duymadan duygu ve düşüncelerini açıklayabilir,

-Başkalarıyla her zaman aynı fikirde olmayabileceğini kabul eder, görüşlerini olumlu fakat kestirip atmadan ifade edebilir,

-Seçim yaparken uygun şekilde ‘evet’ ya da ‘hayır’ diyebilir, nazik fakat gerektiğinde kesindir ve işe yarar sonuçları tartışabilir,

-Yakın ilişkiler kurar, birçok kişilerarası gereksinimlerini saptar ve karşılar,

-Kendi yaşam kararlarını ve seçimlerini yapar ve hedeflerini gerçekleştirir,

-Olumlu ve olumsuz duygularını dürüst ve uygun şekilde ifade edebilir,

-Kendini sürekli geliştirir,

-Performans ve iş doyumunu yüksektir

Atılganlık Eğitimi

Atılganlık doğuştan varolan bir özellik değil, sonradan kazanılan bir davranış biçimidir. Bireysel farklılıklar ve kültürel özellikler atılgan davranmada önemli rol oynamaktadır. Geleneksel Türk eğitiminde; ailede çocuğun korunduğunu, gözetildiğini, girişkenlik ve merakın desteklenmediğini, çocuğun içinden geçenleri açıkça söylemesinin engellendiği vurgulanarak; okul ortamında çocuğun sıkı bir denetime sokulduğu, öğretmenin otoritesini benimseyen, kurallara uyan çocukların ödüllendirildiği çeşitli araştırmaların ortak bulgularıdır (Bozkurt 2006).

Atılganlık eğitimi, kişinin sosyal becerileriyle hoşla gider bir şekilde fakat kesinlikle “hayır” diyebilmesini sağladığı gibi, kişiye ne istediğini sormayı, çeşitli durumlarda bir tavır almayı ve başkalarının haklarına saygı duyarken istediklerini elde etmek için belirli faaliyetlerde bulunmayı öğretir. Atılgan davranış, insanın kendisini ifade etmesini sağlar ve kendisini geliştirmesi için cesaretlendirir. Atılganlık teknikleri profesyonel üretkenliği ve sosyal doyumunu kolaylaştırır. Herhangi bir beceri gibi atılganlık da öğrenilebilir ve tekrarlarla günlük kullanıma aktarılabilir (Yılmaz 2000).

Taiwan’da hemşirelik ve sağlık öğrencileri ile yapılan bir çalışmada; öğrencilere öncelikle “Atılganlık Skalası” uygulanmış ve skaladan düşük puan alan öğrenciler 8 hafta boyunca haftada 2 saat olmak üzere atılganlık eğitimine tabi tutulmuşlardır. Çalışmanın sonunda öğrencilerin

atılgnlık özellikleri ve benlik saygıları yükselmiştir (Lin et al. 2004).

HEMŞİRELİKTE

ATILGANLIK

Yapılan çalışmalarda hemşirelerin çoğunlukla tepkilerini pasif (çekingen) biçimde ortaya koydukları ve assertif davranış özellikleri göstermedikleri belirtilmektedir (Freeman and Adams 1999, Martı'n et al. 2000). Bunun nedenleri; hemşireliğin tarihsel gelişimi, kadın mesleği olması ve kadının toplumdaki yeri, sağlık kuruluşlarının karmaşık örgütsel yapıları, çalışma koşulları, mesleki otonominin olmaması, meslekleşme ile ilgili sorunlar, mesleğin doğası ve toplumun hemşirelikle ilgili inanç sistemi olarak belirtilmektedir (Farrell 2001, Üstün 1995).

Hemşireliğin tarihsel gelişimi:

Hemşirelik mesleği üç değişik öğrenim düzeyine (lise, önlisans, lisans) sahiptir. Ayrıca bilim uzmanlığı ve doktora yapmış ve akademik alanda öğretim üyeliğine yükselmiş hemşireler de bulunmaktadır. Bütün bu gruplar mesleği algılama, mesleksi çabaları benimseme, gelir durumu ve diğer özellikler yönünden birbirlerinden farklılıklar gösterirler. Eğitim düzeyleri farklı olmasına rağmen hemşirelerin ünvan, görev, yetki ve sorumlulukları birbirinden ayrılmamıştır. Bu durum hemşireler arasında iç çatışmalara neden olmaktadır (Üstün 1995). Bununla beraber hemşireler çoğunlukla meslek lisesi mezunudur ve yatılı okullarda öğrenim görmüşlerdir. Öğrenim düzeyinin atılgnlık özelliklerine etkisi konusunda yapılan çalışmalarda üniversite mezunu hemşirelerin lise mezunu hemşirelere göre daha fazla atılgnlık özelliklerini ortaya koymuştur (Jinks et al. 2004). Ayrıca meslek lisesi mezunu hemşirelerin göreve başlamaları ergenlik dönemine denk gelmiş ve henüz kendi kimliğini aramakta olan gencin meslek kimliği

gelişiminde sorunlar yaşanmıştır (Sever 1999).

Hemşireliğin kadın mesleği olması ve kadının toplumdaki yeri:

Türk toplumunda cinsiyete dayalı ayrımcılık anne baba tarafından erkek ve kız çocuğun farklı yetiştiriliş tarzı ile aile içinde başlamaktadır. Kültürel değerlerle kız ve erkek çocuklar farklı yönlendirilmekte; eğitimlerine verilen önem de farklı olmaktadır. Olanaklar daha çok erkek çocuğun eğitime sunulmaktadır (T.C. Başbakanlık KSSGM 2000). Hemşirelik mesleği daha çok sosyoekonomik durumu düşük olan ailelerin çocuklarının tercih ettikleri bir meslektir. Ayrıca toplumda kadınlardan sessiz olma, uyumlu davranma, başkalarının gereksinimlerini önde tutma davranışları beklenmektedir. Bunun sonucu olarak kadınlar genellikle kendine güvenemeyen, kendi kararlarını veremeyen ve pasif bireyler olarak yetişmektedirler (Erkal 1998). Farrell (2001) bir grup hemşire ile yaptığı çalışmada erkek hemşirelerin kadın hemşirelerden daha atılgn olduklarını tespit etmiştir. Toplumda erkekler kadınlara göre baskındır ve kararlar daha çok erkekler tarafından alınır. Buna bağlı olarak bir kadın mesleği olan hemşirelik üyeleri de atılgn özellik gösterememekte ve pasif davranışlar sergilemektedirler.

Sağlık kuruluşlarının karmaşık örgütsel yapıları, çalışma koşulları:

Hemşireliğin çalışma alanı çok geniş olmakla birlikte ülkemizde ve dünyanın pek çok yerinde hemşireler hastanelerde çalışmaktadırlar. Hastaneler aşırı bürokratik ve hiyerarşik düzenin var olduğu ortamlardır. Sağlık meslekleri içindeki hiyerarşik sıralamada en üst basamakta hekimlik verilmekte bunu eczacılık ve diş hekimliği izlemektedir. Diğer sağlık mesleklerinin bağımsızlıkları, hekimliği destekleyecek şekilde hizmet vermeleri için son derece sınırlandırılmıştır. Dünyanın hemen her yerinde hekimler,

hemşireleri emirlerini yerine getirecek ve çevreyi düzenli tutacak kimseler olarak algılamakta ve onların varlıklarını bu şekilde kabul etmektedirler (Erdil 2000). Hemşireler kendi yaptıkları uygulamalar üzerinde çok fazla söz sahibi olamamakta ve bağımsız davranmamaktadırlar. Ayrıca hemşirelerin çok yoğun ve vardiya sistemiyle çalışmaları hemşirelerin iş doyumunu düşürmekte ve meslekten ayrılma düşünceleri oluşturmaktadır (Erşan 1996). Aile hayatı, yoğun çalışma şartları ve nöbetler nedeniyle zorlanmaktadır. Türk toplumunda, kadından aile ve evin tüm sorumluluğunu yüklenmesi beklenmektedir. Kadının kendisi de toplum tarafından böyle düşünmeye sevk edilmektedir. Sonuç olarak, yoğun işi olan erkeğe ailesi olumlu destek verirken kadın için bu durum çoğu kez sorun yaratmaktadır (T.C. Başbakanlık KSSGM 2000). Hastanelerdeki hiyerarşik yapı ve yoğun çalışma koşulları hemşirelerin atılgan özellikler göstermelerini kısıtlamaktadırlar.

Mesleki otonominin olmaması, meslekleşme ile ilgili sorunlar: Günümüzde hemşirelik hizmetleri 1954 yılında çıkartılmış olan 6283 sayılı hemşirelik kanunuyla yürütülmektedir. Bu kanunda hemşirelik, lise düzeyinde bir eğitimle kazanılan, görevlerinde hekime bağımlı, kadın mesleği olarak tanımlanmaktadır (http://www.yargitay.gov.tr/bilgi/kanun_liste/PC16283.HM3.f.rameset.html, 2005). Hemşirelik yasasındaki eksiklikler görev tanım ve sorumluluklarının tam olarak yapılamamasına neden olmakta ve bu durum mesleki otonominin kazanılmasını ve meslekleşme sürecini olumsuz etkilemektedir.

Mesleğin doğası ve toplumun hemşirelikle ilgili inanç sistemi: Hemşirelik toplumda çoğunlukla kutsal ve özverili bir meslek olarak bilinmekte, hemşirelerden hastanın fiziksel gereksinimlerini karşılamaları beklen-

mektedir. Gerek öğrenim sisteminde gerekse toplum tarafından, hemşirelere fedakarlık, alçak gönüllülük ve başkalarına hizmet etme öğretilmiştir. Hemşirelerden hekimlerin istemlerini yerine getirmeleri ve karar vermemeleri, politika saptamaları beklenmektedir. Bu durum ise hemşirelerin pasifleşmesine yol açmakta, benlik saygılarını azaltmakta ve stres yaratmaktadır (Jinks et al. 2004, Öz 2004, Sand 2003, Üstün 1995).

Atılganlık hemşirelik mesleğinde aranan bir özelliktir (Benton 1999). Dışarıda sıradan kıyafetlerle gezerken atılgan olan bir hemşirenin davranışları üniforma giydikten sonra değişmektedir. Üniforma içindeki davranış şekli diğer bireylerin hemşirelik mesleğini algılamalarında büyük rol oynamaktadır. Yalnız olduklarında kendine güveni olan ve becerikli, rehberlikleri ile mükemmel destekleri olan hemşireler genellikle tip ekibi geldiğinde huzursuz olmakta, zihni karışmakta ve sessizleşerek nadiren bilgi ve öneride bulunmaktadır (Mccartan and Hargie 2004).

Hemşire; bir hemşirenin ciddi, sevecen, fedakar, dikkatli, sakin, karşı koymayan ve her zaman başkasına hizmet eden birisi olduğu görüşüne sahip ise davranışları çekingen olabilmektedir. Çekingen davranışlar ise hemşireler üzerinde olumsuz psikolojik tepkilere yol açmakta ve verilen hemşirelik bakımını da etkileyebilmektedir (Jinks et al. 2004).

Hemşireler, atılgan olmayan, bağımlı, kendine güvensiz ve pasif bir görüntü ortaya koymaktadırlar. Stresli bir meslek olarak bilinen hemşirelikte bu pasif ve bağımlı imaj yeni bir stres nedeni olmakta ve en önemlisi de diğer sorunlarla baş etmeyi engellemektedir (Farrell 2001).

Uzun süren ve baş edilmeyen stres hemşirelikte değişik sorunlara neden olmaktadır. Bunlar arasında iş doyumsuzluğu, yorgunluk, uyku

bozukluğu, gastrointestinal sistem sorunları, sigara-alkol kullanımında artma, hemşire ile hekim, hasta, hasta yakınları arasında iletişim sorunları, iş ile ilgili olumsuz tutumlar ve psikosomatik sorunlar sayılabilir. Ayrıca duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarı duygusunun azalması olarak tanımlanan “tükenmişlik sendromu” ortaya çıkmaktadır (Sand 2003, Üstün 1995).

İletişim becerileri, kişilerarası ilişkilerin yoğun olduğu meslek alanlarında başarı için en önemli öğelerden biridir ve hemşirelik de bu alanlardan biridir. Çağdaş anlamda hemşirelik; bilgili, araştıran, okuyan, sorgulayan, plan yapan, karar veren ve uygulayan profesyonellerin sahip olduğu meslek olarak görülmektedir (Benton 1999). Bu nedenle lisans mezunu hemşirelerden iyi bilgi ile donanmış olmalarının yanında, liderlik, değişime açık olma ve değişim yapabilme, planlama yapabilme, araştırmacı bakış açısı, kendini ifade edebilme, eğitim yapabilme, etkili iletişim kurabilme, hasta savunuculuğu yapabilme ve problem çözebilme gibi becerilere sahip olmaları da beklenmektedir (Benton 1999, Milstead 1999, Sever 1999).

Atılgan davranış özelliği hemşirenin (Bower 1999, Lounsbury et al. 2003, Milstead 1999, Üstün 1995);

- Liderlik özelliğini geliştirir
- Performansını geliştirir, kendisini tanımasını sağlar
- İş memnuniyetini artırır

KAYNAKLAR

.....Yargıtay Mevzuat Hemşirelik Kanunu. http://www.yargitay.gov.tr/bilgi/kanun_liste/PC16283.HM3.frameset.html (13.01.2005).

Alberti R, Emmons M (1998). Atılganlık Hakkınızı Kullanın. Türkçe 1.Baskı. HYB Yayıncılık. Ankara.

Benton D (1999). Assertiveness, power and influence. Nursing Standard (13): 48–52

Bower SA (1999). Assertiveness power: it's very effective at alleviating stress. Bottom Line Health (13): 5–6.

-Değişim için hemşireleri hareketlendirir

-Kişilerarası ilişkileri geliştirir
-İç denetim özelliği kazandırır
-Hasta bakımının gelişmesini sağlar

-Disiplinlerarası iletişiminin gelişmesini sağlar

-Duygu, düşünce ve duyguları arasında uyum gelişir

-Davranışlarının sorumluluğunu alabilmesini sağlar

-İstekte bulunabilmesini gerçekleştirir

-Hayır diyebilmesini ve övgüleri kabul edebilmesini sağlar

-Duygularını ifade etmesini kolaylaştırır, benlik saygısı ve iş doyumunu artırır

-Stresörlerle daha etkili başa çıkabilmesini sağlar

-Kendine ve başkalarına saygı ve değer vermesini artırır

-Kişisel güç ve bağımsız karar vermesini artırır

-Anksiyete duymadan duygu ve düşüncelerini ifade etmesini sağlar

-Hasta savunuculuğunu artırır.

Atılganlık becerilerinin öğrenilmesi ve kullanılması hemşirelerin hem kendi gelişimleri hem de hemşirelik mesleğinin gelişimi açısından önem arz etmektedir. Bu yüzden atılganlık becerilerinin hemşirelik öğrenimine ayrıntılı şekilde sokulması ve gerekirse hizmetiçi eğitimlerle tüm hemşirelere kazandırılması gerekmektedir.

Bozkurt E (2006). Bireylerin iletişim sorunları ve iletişim becerilerinin geliştirilmesi.

www.sosyalhizmetuzmani.org/iletisimsorunlari.htm (08.02.2006).

Deniz ME (1997). Üniversite öğrencilerinin cinsiyet ve kültürel farklara dayalı atılganlıkları üzerinde bir atılganlık eğitimi denemesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniv. Sos. Bil. Ens. Konya.

Erdil F (2000). Cumhuriyet döneminde hemşirelik. Atatürk'ün Ölümünün 62.yılında

- Cumhuriyet Türkiye'sinde Bilimsel Gelişmeler Sempozyumu. Ankara.
- Erkal ME** (1998). Sosyoloji (Toplumbilimi). Genişletilmiş 9. Baskı. Der Yayınları. İstanbul.
- Erşan S** (1996). Hemşirelerin iş doyum düzeyleri ve iş doyum düzeylerini etkileyen faktörler. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Cumhuriyet Üniv. Sağ. Bil. Ens. Sivas.
- Farrell GA** (2001). From tall poppies to squashed weeds: why don't nurses pull together more? *Journal of Advanced Nursing* (20): 1093–1985.
- Freeman LH, Adams PF** (1999). Comparative effectiveness of two training programmes on assertive behaviour. *Nursing Standard* (13): 32–35.
- Jinks AM, Bradley E** (2004). Angel, handmaiden, battleaxe or whore? a study which examines changes in newly recruited student nurses' attitudes to gender and nursing stereotypes. *Nurse Education Today* (24): 121–127.
- Lin YR, Shiah IS, Chang YC et al.** (2004). Evaluation of an assertiveness training program on nursing and medical students' assertiveness, self-esteem and interpersonal communication satisfaction. *Nurse Education Today* 24(8): 656-665
- Lounsbury JW, Loveland JM, Sundstrom ED et al.** (2003). An investigation of personality traits in relation to career satisfaction. *Journal of Career Assessment* 11 (3): 287–307.
- Martín MJ, Vila J, Capellas R** (2000). A study of nursing students' personality. *Revista Rol de Enfermería* (23): 643–646
- McCartan P J, Hargie O** (2004). Effects of nurses' sex-role orientation on positive and negative assertion. *Nursing and Health Sciences* (6): 45-49.
- Milstead JA** (1999). Basic tools for the orthopaedic staff nurse. Part 1: Assertiveness. *Orthopaedic Nursing* (15):23–30.
- Öz F** (2004). Sağlık Alanında Temel Kavramlar. İç ve Dış Tic. A.Ş. Ankara.
- Özcan A** (1996). Hasta Hemşire İlişkisi ve İletişim. Saray Kitabevi. İzmir
- Phelps S, Austin N** (1997). Atılğan Kadın. Türkçe 1. Baskı. HYB Yayıncılık. Ankara.
- Rugancı N** (2001). Atılğanlık. Bilkent Üniversitesi Öğrenci Gelişim ve Danışma Merkezi, Koruyucu Ruh Sağlığı Hizmetleri Yayınları. Ankara.
- Sand A** (2003). Nurses personalities, nursing-related qualities and work satisfaction: a 10 year perspective. *Journal of Clinical Nursing* (12):177–187.
- Sever AD** (1999). Öğrenci hemşirelerde atılğanlık beceri eğitim grubunun değerlendirilmesi. 35. Ulusal Psikiyatri Kongresi. Trabzon.
- T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü** (2000). Kız Çocuklarının Mesleki Eğitime ve İstihdama Yönelimleri. Cem Web Ofset. Ankara
- Uğur G** (1996). Üniversite öğrencilerinde atılğanlık ile beden algısı ilişkisi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ege Üniv. Sos. Bil. Ens. İzmir.
- Üstün B** (1995). Hemşirelerin atılğanlık ve tükenmişlik düzeyleri. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Hacettepe Üniv. Sağ. Bil. Ens. Ankara.
- Yeşilyaprak B, Kısaç I** (1996). Öğretmen adaylarına uygulanan atılğanlık eğitimi ve sonuçları. *Gazi Üniversitesi Mesleki Eğitim Fakültesi Mesleki Eğitim Dergisi* (1):12-18
- Yılmaz S** (2000). Hemşirelik yüksekokulu öğrencilerinin benlik saygısı ve atılğanlık düzeyi arasındaki ilişki. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniv. Sağ. Bil. Ens. Erzurum.